

SEURATI'S

NAVOLGERS

DE COLLECTIE VAN HELENE KRÖLLER-MÜLLER

Georges Seurat is de geschiedenis ingegaan als de uitvinder van het neo-impressionisme. Zijn nieuwe schilderkunst vindt al snel vele navolgers onder jonge kunstenaars, in Frankrijk en daarbuiten.

Binnen de verzameling van Helene Kröller-Müller (Horst, Duitsland 1869-Otterlo 1939), de grondlegster van het Kröller-Müller Museum, neemt het neo-impressionisme een belangrijke plaats in. In de eerste jaren van de twintigste eeuw begint zij met het verzamelen van kunst. Met haar collectie wil ze de ontwikkeling van realisme naar abstractie in de kunst vanaf circa 1850 laten zien.

Via haar adviseur, kunstpedagoog en kunstcriticus H.P. Bremmer en via architect Henry van de Velde, komt zij in aanraking met het werk van Seurat en zijn navolgers. De zoektocht van Seurat naar een tot de essentie teruggebrachte weergave van de werkelijkheid spreekt haar persoonlijk aan. Ten tijde van haar eerste Seurat-aankoop, in 1912, schrijft ze dat hij

het neo-impressionisme heeft ontwikkeld 'om tot een spiritualiseeren van de kunst te geraken: puntje voor puntje de kleur op 't doek zetten, om zo de dingen rustiger, dieper te aanschouwen.'

Dankzij Helene Kröller-Müller bezit het museum nu niet alleen een van de mooiste Seuratcollecties ter wereld, maar ook een groot aantal neo-impressionistische werken van kunstenaars als Paul Signac, Maximilien Luce, Henri Edmond Cross, Henry van de Velde, Théo Van Rysselberghe, Johan Aarts, Jan Vijlbrief, Jan Toorop, Leo Gestel, H.P. Bremmer, Jan Sluijters en Johan Thorn Prikker.

De meesten van hen bekommeren zich niet echt om de door Seurat zo verdedigde theoretische basis van het neo-impressionisme. Het is vooral het visuele effect van de ongemengde verfstippels op het doek en de complementaire kleuren dat hen aantrekt. Seurats navolgers experimenteren dan ook vrijelijk met de pointillistische techniek en ontwikkelen zo ieder een persoonlijke stijl.

Claude Monet, *Le bateau-atelier*, 1874, olieverf op doek, 50,2 x 65,5 cm

De Franse impressionisten

Zowel de Franse impressionisten als de neo-impressionisten laten zich enerzijds inspireren door het bruisende leven in de wereldstad Parijs, anderzijds door de schoonheid van de natuur. In tegenstelling tot de neo-impressionisten, die op zoek zijn naar de tijdloze kern van de werkelijkheid, leggen de impressionisten en plein air en met snelle toetsen vast wat ze zien. 'Ik schilder direct naar de natuur, waarbij ik probeer mijn indrukken weer te geven van de meest vluchtige effecten', zo formuleert Claude Monet het credo van het impressionisme. H.P. Bremmer, de adviseur van Helene Kröller-Müller, heeft weinig waardering voor de beweging, die hij afdoet als 'te luchtig en te vluchtig'. De louter op visuele waarneming gebaseerde weergave van de werkelijkheid vormt in zijn ogen onvoldoende basis voor de schilderkunst. Het Franse impressionisme is dan ook niet sterk vertegenwoordigd in de museumcollectie.

Van Monet wordt alleen *De schildersboot* gekocht. Hierop is de boot te zien die hij laat bouwen om vanaf het water de omgeving te kunnen schilderen. Monet komt op dit idee door zijn collega Charles-François Daubigny. Dit buitenatelier vormt de perfecte plek om het effect van het licht en van de wisselende wolkenluchten op het water-oppervlak en het omringende landschap weer te geven.

Camille Pissarro schildert impressionistische landschappen in de buurt van stadjes en dorpjes rond Parijs, zoals Pontoise en Montmartre.

Later echter sluit hij zich aan bij jongere kunstenaars als Georges Seurat en Paul Signac en begint nieuwe technieken zoals het pointillisme te onderzoeken. Hij wordt al gauw een voorvechter van de neo-impressionisten en wordt, omdat hij ouder en meer ervaren is, als de 'vader' van de groep gezien.

Paul Gabriël, *Il vient de loin*, circa 1887, olieverf op doek, 67 x 100 cm

De Nederlandse impressionisten

In Nederland leggen schilders als Isaac Israëls en George Hendrik Breitner het eigentijdse, stadse leven vast. Ze schilderen met losse, schetsmatige toetsen, zonder al teveel details.

Israëls schildert vooral thema's uit het Amsterdamse uitgaansleven en vrouwenfiguren zoals fabrieksarbeidsters en dienstmeisjes, later ook mondaine vrouwen zoals de exotische Mata Hari.

Amsterdam is ook het werkterrein van Breitner. Hier schildert hij zijn stadsscènes en stadsgezichten van de Dam, het Damrak en het Rokin, maar ook van buiten het stadscentrum gelegen wijken als de Jordaan. Met zijn schilderijen van werklui, huisvrouwen en straathonden geeft hij een puur en kaal beeld van het leven op straat.

In *Il vient de loin* van Paul Gabriël doet de moderne tijd zijn intrede in de polder: vanuit de verte komt een stoomtrein die dwars door het waterige land snijdt, langs een rij telegraafpalen. Gabriël is daarmee een van de weinige schilders die de realiteit van de opkomende industrialisatie een rol laat spelen in het tot dan toe geïdealiseerde landschap. Samen met *Landschap met sloot*, ook van Gabriël, is *Il vient de loin* een van de eerste schilderijen die H.P. Bremmer koopt voor Helene Kröller-Müller.

De schilderijen van het Nederlandse impressionisme zijn overwegend donker en gedekt van toon. Er wordt niet erg geëxperimenteerd met kleur en het idee dat de weergave van kleur en licht op het doek een wetenschappelijke basis kan hebben wordt krachtig afgewezen. De doordachte uitgangspunten van het neo-impressionisme worden dan ook lange tijd als onnatuurlijk gezien.

Paul Signac, *La salle à manger*, Opus 152, 1886 - 1887, olieverf op doek, 89,5 x 116,5 cm

Signac, Cross en Luce

Is Seurat de grondlegger van het neo-impressionisme, Paul Signac is de onvermoeibare zegsman en voorvechter van de beweging. Hij is een van de weinige personen die dichtbij de gesloten Seurat staan en ook na diens vroege dood is het vooral aan hem te danken dat de ideeën van de beweging verspreid worden.

Signac leert Seurat en zijn werk kennen in de zomer van 1884. Beiden zijn betrokken bij de oprichting van de Société des Artistes Indépendants, een alternatieve tentoonstellingsgroep, los van de officiële Académie met haar jury's en prijzen. In het najaar van 1885 sluit Camille Pissarro zich bij de groep aan. Dat de oudere en gevestigde Pissarro, impressionist van het eerste uur, zich bekeert tot de nieuwe ideeën, is een belangrijke stimulans voor het neo-impressionisme. Pissarro is ook degene die de beweging het meest kernachtig karakteriseert als het nieuwe 'wetenschappelijke' neo-impressionisme, tegenover het oude 'romantische' impressionisme.

Signacs vroege werk is impressionistisch en sterk beïnvloed door Monet. Maar met *La salle à manger* schept hij een van de iconen van het neo-impressionisme. In het schilderij is Signacs belangstelling voor de effecten van kleurcontrasten te zien. Geel en blauw en groen en oranje zijn de belangrijkste kleurparen. Signac heeft geen levendige scène geschilderd. De drie figuren in het schilderij zijn bewegingloos en in zichzelf besloten, ze communiceren niet. De werkelijkheid lijkt stilgezet.

Ook Edmond Henry Cross is een van de Indépendants van het eerste uur en hij blijft zijn hele leven bij de Société exposeren. Net als Signac vestigt hij zich aan de Middellandse zee kust, waar ze vaak soortgelijke onderwerpen schilderen. *Étude pour Le Ranelagh: Parc avec figures* is echter een typisch Parijse scène van mensen die zich ontspannen in een park. De heldere, vrolijke kleuren zijn kenmerkend voor Cross.

Maximilien Luce groeit op in het arbeidersdistrict van Montparnasse. Zijn hele leven blijft hij geïnteresseerd in het leven van de gewone man. Hij debuteert in 1887 bij de Indépendants. Hoewel in zijn schilderijen van arbeidersdistricten als Montmartre nauwelijks mensen zijn weergegeven, roepen de fabrieken en de rokende schoorstenen een beeld op van het zware en eentonige werk van de arbeiders in dienst van de meer bevoorrechte klasse.

Jan Toorop, Zee, 1899, olieverf op doek, 46 x 50,5 cm

Nederland: Toorop, Bremmer, Aarts, Vijlbrief, Gestel, Sluijters

Jan Toorop speelt een sleutelrol bij de verspreiding van het neo-impressionisme in Nederland. Hij ziet Seurats werk op de Indépendants in Parijs in 1884 en is als enige Nederlander lid van de progressieve Belgische kunstenaarsgroep Les XX.

In 1891 vestigt hij zich in Katwijk aan Zee, waar hij vaak wordt bezocht door avant-garde kunstenaars uit binnen- en buitenland, onder wie Henry van de Velde en Théo Van Rysselberghe. Toorop schildert de zee, een belangrijk thema voor hem, op verschillende momenten van de dag en in verschillende seizoenen. De zachte kleuren en het fijne pointillé in deze schilderijen zijn niet gebaseerd op een systeem, maar puur gekozen vanwege hun esthetische, rustgevende effect.

In 1892 vindt in de Haagsche Kunstkring een tentoonstelling plaats van Les XX. Ook Georges Seurat, die het jaar tevoren is overleden, is vertegenwoordigd met vier schilderijen. De tentoonstelling heeft grote invloed op een groep schilders in Leiden en Den Haag, onder wie H.P. Bremmer, Johan Aarts en Jan Vijlbrief.

Bremmer schildert in de periode 1893-1895 pointillistische stillevens en landschappen. Daarna beperkt hij het schilderen tot zijn vrije tijd. Hij gaat zich vooral wijden aan het geven van kunstcursussen en wordt de adviseur van Helene Kröller-Müller.

Aarts werkt in de omgeving van Den Haag en Leiden. Zijn *Boerderij in de duinen* is ontstaan tijdens een van zijn wandelingen rond Leiden. Jan Vijlbrief schildert hetzelfde onderwerp, zelfs vanuit hetzelfde standpunt. Toch is de sfeer heel anders: het werk van Aarts is zonnig en zomers, dat van Vijlbrief is soberder.

Leo Gestel ziet het werk van Seurat en Signac als jong kunstenaar in Parijs in 1904. Net als de overige Nederlanders past hij het pointillisme nogal onorthodox toe. Gestel vormt samen met Jan Sluijters en Piet Mondriaan de groep van de Amsterdamse luministen, die rond 1911 hoogtij viert. Gestels *Landschap bij Montfoort* is het meest uitgesproken werk uit zijn vroege luministische tijd, met sterke gele en oranje kleuren naast blauwe en paarse. Sluijters schildert fabriekjes en zaagmolens aan de randen van Amsterdam in vrije en gevarieerde, tamelijk donkere toetsen.

Théo Van Rysselberghe, *Portret van Maria Van Rysselberghe-Monnom*, 1892, olieverf op doek, 186 x 97 cm

België: Van de Velde, Van Rysselberghe en Lemmen

In 1883 wordt in België de Association des XX opgericht. De twintig kunstenaars die er deel van uitmaken keren zich tegen de in hun ogen verstofte culturele tradities en koesteren soms ook anarchistische sympathieën. De jaarlijkse tentoonstellingen van Les XX in Brussel, waar ook buitenlandse kunstenaars exposeren, worden een platform voor de avant-garde.

In 1887 toont Georges Seurat er zijn monumentale figuurstuk *Un Dimanche après-midi sur l'île de la grande Jatte*. Seurats nieuwe stijl wordt in Brussel met gemengde gevoelens ontvangen, maar Les XX zijn razend enthousiast. De term vingtisme wordt in België zelfs enige tijd een synoniem voor het neo-impressionisme.

Henry van de Velde ziet het werk van Seurat voor het eerst in 1887 bij Les XX en begint te experimenteren met het pointillisme. In *Avondschemer* laat hij een verstilld, tijdloos beeld zien van het landelijke leven, een thema waar hij zich vaker aan wijdt. In 1892 zegt Van de Velde de schilderkunst vaarwel. Hij gaat zich wijden aan de toegepaste kunst en de architectuur en wordt later de architect van het Kröller-Müller Museum.

Théo Van Rysselberghe, een van de oprichters van Les XX, weet de pointillistische stijl met succes toe te passen op het genre van het portret. Bij gebrek aan opdrachten begint hij met het portretteren van zijn familieleden, maar al snel worden zijn elegante schilderijen populair bij de bourgeoisie. Na 1895 wendt Van Rysselberghe zich geleidelijk van het neo-impressionisme af. Het systematische van de stijl begint zijn persoonlijke expressie in de weg te staan. Uiteindelijk leidt dit tot een breuk met zijn vriend Paul Signac.

Ook Georges Lemmen, die onder invloed van Seurat en Van Rysselberghe een paar jaar pointillistisch werk maakt, vindt de stijl op den duur te bedacht en te beperkend. Maar eerst maakt hij wel enkele typisch neo-impressionistische riviergezichten van de Theems, met de bijbehorende nevelige atmosfeer en de subtiele overgang tussen lucht en water.

Henry van de Velde , *Lezende vrouw in de zon (Jeanne Biart)*, 1892, pastel op papier, 48 x 54 cm

Tekeningen: Thorn Prikker, Toorop, Van de Velde

Het neo-impressionisme is vooral verbonden met de schilderkunst en met olieverf op doek. Toch experimenteren kunstenaars ook met tekeningen.

De Nederlander Johan Thorn Prikker brengt vanaf 1889 de zomers in het Belgische Visé door en maakt daar zo'n dertig tekeningen. In 1904 stuurt hij vier tekeningen van korenschoven aan zijn vriend H.P. Bremmer. Hij noemt ze 'zonmomenten' en vermeldt erbij dat ze in de ochtend en in de middag zijn gemaakt. Om zich helemaal op de weergave van het licht te concentreren kiest Thorn-Prikker eenvoudige, landschappelijke onderwerpen, zonder figuren. Zijn tekeningen zijn opgebouwd uit wervelende patronen van gekleurde krijtstrepen. Hoewel Thorn-Prikker zich niet houdt aan de strenge neo-impressionistische theorie, gebruikt hij wel complementaire kleuren om meer contrast te krijgen.

Thorn-Prikkers tekeningen vertonen verwantschap met die van Jan Toorop. In de jaren 1904-1907 maakt Toorop op het Zeeuwse Walcheren een reeks tekeningen van landarbeiders. De figuren en het omringende land zijn opgebouwd uit talloze korte, parallel lopende en elkaar soms ook overlappende krijtstreepjes. De gloed van de laag staande zon wordt door Toorop weergegeven door geel, oranje en lichtgroen naast elkaar te gebruiken in de figuren en in de hoog opgetaste balen op het land. Henry van de Velde experimenteert met pastelkrijt om een 'optische kleurmenging' te krijgen. Pastel, ook als het in meerdere lagen wordt aangebracht, mengt niet op het papier. Het oog van de toeschouwer moet dus het werk doen. *Lezende vrouw in de zon* is opgebouwd uit parallelle lijnen in met name blauw en oranje. Door kleinere vlakken in te kleuren met een lichtere, contrasterende kleur, laat Van de Velde ze oplichten in de felle zon.

The logo for Kröller-Müller, featuring the name in white text on a blue square background with a white shadow effect.

Kröller
Müller

Kröller-Müller Museum
Houtkampweg 6
6731 AW Otterlo

T: 0318 59 12 41
F: 0318 59 15 15
info@krollermuller.nl

krollermuller.nl
facebook.com/krollermuller
twitter.com/krollermuller
pinterest.com/krollermuller